

A modern plagizátor lélektana.

A plágium nem a mai idők szüleménye és különlegesége. Fogalmának tartalmát megtaláljuk minden időben, minden népnél, mely a kulturális és irodalmi fejlődés bizonyos fokára eljutott. Csakhogy a plagizálás útján, eszközeivel és módszereivel született szellemi termék nem esett mindig ugyanazon megítélés alá. Ma a plagizálási eljárások elbírálásánál a fő kritériumot az etikai szempont alkotja: az ú. n. irodalmi tisztesség és az egyéni szellemi tulajdon szentsége. Régebbi időben azonban e tekintetben nem annyira az individuális, mint inkább a kollektív érdekek döntöttek, inkább az a cél volt mérvadó, melyet művével a plágium elkövetője el akart érni s amelyet a maga részéről önzetlennek tekintett, mert legtöbbször nagyobb közösségek javát kívánta szolgálni. E magasabb és önzetlen jellegűnek minősített cél elérésének megkönnyítésével szemben egészen másodrendűvé, sőt jelentéktelenné vált a kompilálás és plagizálás különböző formáinak értékelése, melyek révén az egyébként hasznos szellemi produktum létrejött. Ezekben az időkben tehát valamely szellemi termék elbírálásánál az eredetiség kérdése nem játszott különösebb szerepet, az egyszerű lemásolás épp úgy különösebb etikai következmények nélkül maradt és büntetlenül lehetséges volt, mint a leutánzás és az idegen forrásokból minden hivatkozás nélkül való kölcsönzés. A XVI. és XVII. században például teljesen ismeretlen volt a szerzői jog védelméről vagy bitorlásáról ma vallott felfogásunk. A mai szemmel nézett és meghatározott plágium, mint tény létezett, sőt napirenden volt, de nem kapcsolódott hozzá erkölcsileg lealázó momentum, mert a kor felfogása és törekvései szerint az íróra nem volt kötelező az eredetiség és a szellemi függetlenség mai követelménye. Minden szellemi terméket közös tulajdonnak tekintettek, olyan közkincsnek, melyből bárki azt és annyit meríthetett, amennyire éppen szüksége volt, anélkül, hogy bárki elvárta volna az új könyv írójától, hogy elődeire hivatkozzék, forrásait közelebről megjelölje. Az író, a szerkesztő és a kompilátor fogalmai összeolvadtak, a könyv használhatósága volt a munka legfőbb érték-

mérője. A plágium-kérdés e korbeli állapotának illusztrálására érdekes adatokat találunk Thienemann Tivadar „A XVI. és XVII. századi irodalmunk német eredetű művei“ c. értekezésében.¹ Révész Imre pedig egyik tanulmányában Dévay Bíró Mátyás, a nagy magyar reformátor jellemzésével kapcsolatban a következőket írja: „Ami aztán egyszer erre a gyakorlati céljára jó volt: azt, lett légyen gondolat, ötlet, hasonlat, magyarázat vagy egész tanfogalom, mohón használta föl, mint közkincset, nagy külföldi mintaképei írásából, anélkül, hogy bármely részről a plágium vádja érhetne volna emiatt; a „szerzői jog“ kérdése hogyan is mérülhetett volna fel ott, ahol csak egy szempont vezetett nagyobb és kisebb írókat: minél többeknek lenni szolgálatára, segítségére a tiszta evangéliumért való nagy, életemésztő munkában.“²

A reformáció kora minden országban, ahol az új eszmék gyökeret vertek, hatalmas új irodalmi tevékenységet hívott életre, melynek célja a reformáció tanainak terjesztése és megvédése volt. A nyomtatott munka e téren a prédikátor élő szavánál is nagyobb hatású volt sokszor, minden prédikátor kötelességének tartotta a toll fegyverével való harcot is. Ez a gazdag teológiai és vitairodalom jórészt az eredetiség minden igénye nélkül jött létre; az érvek, ellenérvek, az elkeseredett viták anyaga kézzől kézre, illetve könyvről-könyvre járt; a hatás, a meggyőzés volt a fontos s nem az író egyéniségének, sajátos gondolkodásának érvényesülése. Így érthető, hogy nemcsak az író nem érezte kötelességének forrásai idézését, hanem az olvasó sem tartotta számon a szerző kilétét, a gondolatok eredetének kérdését. A reformáció sodrában született magyar, román és más nyelvű irodalmakban a példák kimeríthetetlen sora igazolja, hogy szellemi termékek létrejöttében mily nagy szerepe volt azoknak az eljárásoknak és eszközöknek, amelyeket ma a plágium módszerei közé sorolunk s ezek a példák újra meg újra arra figyelmeztetnek bennünket, hogy az írói eredetiség nem ősidóktól fogva fennálló természetes követelmény a szellemi produktumokkal szemben s az író jogát saját szellemi tulajdonához bizonyos korok egyáltalán nem ismerték, Kimagasló tekintélyek természetesen mindig akadtak s az irántuk való tisztelet olykor oly nagy volt, hogy az eredeti mű írója, csak azért, hogy nagyobb auktoritást

¹ *Irodalomtörténeti Közlemények*, XXXII. évf. 1922, 63—92. l. és XXXIII. évf. 1923, 22—33, 143—156. l.

² Révész Imre, *Dévay Bíró Mátyás tanításai*. Kolozsvár, 1915. 179. l.

biztosítson munkájának, könnyedén lemondott a kétes szerzői dicsőségről s a híres tekintély neve alá rejtőzött el. Ismeretes példa erre a debreceni 1577-i Arithmetica esete. E „számvetési tudomány“ könyvének magyar szerzője elhallgatta saját nevét és Gemma Frisius egyszerű fordítójaként kívánta feltüntetni magát, hogy írásának nagyobb hitelt és kelendőséget biztosítson. Erre a tényre Szily Kálmán már 1876-ban felhívta a tudományos körök figyelmét a *Műegyetemi Lapok*-ban „A legrégebb magyar Arithmetica“ című cikkével, melyben egyebek között ezeket olvassuk: „Egészen meg voltam lepve, midőn azt tapasztaltam, hogy a magyar Arithmetica és a Gemma Frisiusé közt semmiféle egyéb hasonlóság nincs, mint az, hogy ez is, amaz is a számvetéssel foglalkozik. Egész bátorsággal ki merem mondani, hogy a debreceni arithmetica tősgyökeres eredeti magyar munka. Mind a szabályok fogalmazásában, mind az útmutatásban a műveletek véghezvitelére, mind pedig a példák megválasztásában teljesen eredeti. Ime, e tekintetben is mily különbség a mostani és a 300 év előtti szokás között. Most, ha valami tankönyvgyártó két vagy három német munkából kegyetlen, magyarsággal összeferdít egy nyomorult arithmetiát, vagy algebrát, nagy büszkén odairja a maga úri nevét a címlapra, világért sem említvén meg az eredeti szerzők nevét. Háromszáz évvel ezelőtt egy szerény debreceni tanító (talán Laskay János) nagy szorgalommal át tanulja Gemma Frisiusat, teljesen magáévá teszi belőle az arithmetica elemeit s aztán ír az ő tősgyökeres eredeti felfogásával egy kis arithmetiát, az akkori magyar szükségletekhez mérve; de nevét elhallgatja, s a munkát Gemma Frisius fordításának adja ki. Meglehet azonban az is, hogy akkoron ez volt a reklámcsinálás legsikeresebb módja.“³ Thienemann pedig idézett cikkében ezeket írja: „A külföldi irodalomban sok ilynemű, megtévesztő könyvcímmel találkozunk. A *Gehörnter Sigfried*-ről szóló eredeti német népkönyv „aus dem Französischen“ cégérrel jelent meg. Hasonló tüneteket a XVI. századi magyar irodalomban is látnunk.“⁴

A Szily és Thienemann által említett esetek azonban mégis inkább a kivételek közé tartoztak. Sokkal gyakoribb az ellentétes eljárás, amikor a szerző egész műve, vagy annak kisebb-nagyobb részei ugyancsak idegen név alatt látnak napvilágot, de fordított névcserevel; a könyvkészítő nem

³ Szily Kálmán: Adalékok a magyar nyelv és irodalom történetéhez. Budapest, 1898, 167. l.

⁴ *Irodalomtörténeti Közlemények*, XXXII, 65. l.

saját nevét tagadja el, hanem az eredeti szerzőét tartja főlölegesnek nyilvánosságra hozni, mert ez semmiféle veszedelemmel nem jár; sem a kisajátított író, sem az olvasók etikai érzéke semmi kivetni valót nem talált ebben az eljárásban, melynek a mi felfogásunk szerint való súlyosságán csak az enyhít rendszerint, hogy a szerző a címlapon, vagy az előszóban valamikép kifejezésre juttatja, miszerint művét több más könyv alapján készítette, szükségtelennek tartva azonban ezeknek közelebbi megjelölését. De igen gyakran efféle általános utalást az idegen szellemi tulajdonra sem találunk az e korbéli könyvekben, amelyek mai nyelvhasználatunk szerint tehát már kompilációknak sem nevezhetők, hanem inkább a plágium fogalmát merítik ki.

Összehasonlítva e régi viszonyokat és eljárásokat a mai állapotokkal, a következő megállapításokra juthatunk. Bármennyire megritkult is, mindmáig követhető a reformáció korabeli módszerek alkalmazásának gyakorlata. Még mindig előfordul, hogy író vagy tudományos kutató saját alkotásaként jelentet meg könyveket, tanulmányokat, melyeknek gondolatai, adatanyaga és ennek értékesítése más ember agyában született meg, más munkájának eredménye, az idegen paternitás azonban nem jut kifejezésre.

Ezzel a mindmáig ki nem vezett, mások szellemi produkciójából és tulajdonából csempészszerűen történt átvételi és kölcsönzési móddal és eljárással szemben teljesen eltűnt az a hajdani fölfogás, mely nem kérte számon a szerzőtől munkája eredetét s nem várt tőle nagyobb szolgálattot, mint a közösségét, melynek szempontjából közömbös volt, hogy valamely eszme, elmélet, tan vagy érvelés első megfogalmazása kinek a nevéhez fűződik. Ma a szellemi tulajdont valóban szentségnek tekintjük, a tulajdonos jogait megvédeni igyekszünk s az ellene elkövetett vétékben a közérdek megsértését is látjuk. Nemcsak a közvélemény sújtja megvetéssel a plagizátort, hanem a hivatalos igazságszolgáltatás is örködik a szellemi munkás tulajdonjoga fölött, annak kizsákmányolását bünteti s adott esetben anyagi kártérítésre kötelezi a vétkezőt.

A plágium mételye elleni védekezés azonban csak akkor válhatik igazán hatályossá, ha modern megnyilvánulási formáit behatóbban vizsgáljuk, eszközeivel és kifinomult új metodikájával megismerkedünk.

Plágium — szerintünk — minden szellemi terméknek a forrás pontos megnevezése nélküli újra közlése, tekintet nélkül az eltulajdonított rész terjedelmére és arra, hogy az átvétel betűszerinti-e, vagy óvatosan átfogalmazva, más köntösben adja-e ugyanazt a gondolatot. Nem tekinthetők

már plágiumnak azonban az oly szellemi termékek, melyek első megjelenésük alkalmával, mint új ismeretek hatottak, de később akár a közzelfogásba és közvéleménybe, akár valamely szaktudomány közüzemébe átmentek, mint közismert tételek, vagy ismeretek. (Példa: Kuruc versek felfedeztetése!)

A forrás elhallgatásával az író sajátjaként tünteti föl azt, ami eredetileg nem az övé, s ezzel megfosztja az eredeti szerzőt a neki joggal kijáró elismeréstől s a maga számára azt a hamis látszatot kelti, hogy a gondolat tőle származik, a szerzőség érdeme tehát őt illeti. E felfogás alapján nem tehetünk különbséget plágium és plágium között aszerint, hogy a jogtalan átvétel nagynevű szerzők műveiből történik-e, vagy pedig ismeretlen írók választott-e a plagizátor áldozatául? Az is mindegy, hogy a forrás közkezen forgó könyv-e, vagy pedig feledésbe merült, nehezen hozzáférhető írás, esetleg valami vidéki lap vagy folyóirat hasábjain elfakult cikkecske. Sőt annál súlyosabban „minősül“ a plágium, minél rejtettebb, ismeretlenebb a közönség, vagy a szakemberek előtt a kizsákmányolt forrás. Különösen áll ez olyan idegennyelvű művek el nem árult felhasználására, mely idegen nyelveken a hazai szakemberek közül csak kevesen olvasnak, mert ez az ellenőrzést megnehezíti s a plagizátor számára a felismertetés veszedelmének esélyeit csökkenti. Bár az ellenőrzés lehetőségének ilyen esetekben aránylag könnyű elhárítása nagyon esábitó s tehát nem kis része van a plágiumok létrejöttében, a plágium születésének alapoka mégis csak elsősorban a plagizátor hiányos etikai érzékében, gyenge jellemében keresendő. Alkalmom szüli a tolvajt — mondja a magyar közmondás s ez annyiban kétségtelenül igaz, hogy akiben tolvajtermészet lappang, azt az alkalom hozza felszínre. A plagizálásra való hajlam annál bátrabban jelentkezik, minél nagyobb biztonságban érzi magát a nagyratörő irodalmi vagy tudományos szarka. E biztonságot egyrészt a maga ékesítésére kiszemelt forrás viszonylagos ismeretlensége, saját hazájában kevésbé művelt idegen nyelve adja, másrészt a plagizátor ügyessége, mellyel a jogtalanul eltulajdonított holmit a sajátjává kendőzi. Ez utóbbi tekintetben nem egyszer olyan szemfényvesztő, körmönfont eszközökkel találkozunk, amelyekre rendszerint csak a véletlen vet fényt, míg a jóhiszemű, becsületes szakemberekben halvány gyanúja sem ébred a visszaélésnek, a laikus pedig éppenséggel elámul a kápráztató „eredetiségen“. A megtévesztés kedvező és kísértő lehetőségei különösen ott nyílnak, ahol a szakemberek száma csekély, akár az illető ország kultúrájának általa-

nosan alacsonyabb színvonalra miatt, akár pedig azért, hogy valamely új tudományágról van szó, mely előbb egyáltalán nem részesült figyelemben, vagy legalább is el volt hanyagolva, míg más nyelveken már jelentékeny eredményekig jutott. Ezekből az eredményekből a lelepleztetés csekély kockázata mellett lehet meríteni s az ilyen kísértésnek és kísérő körülményeknek nehezen tud ellentállni az elismerésre vágyó, de kényelemszerető, önálló munkára esetleg nem is alkalmas plagizátor. Minden nemzet tudománytörténetében ott találjuk a plágiumok legdúsabban termő talaját, ahol valamely tudományág megindulásáról, vagy zsenge, ki nem forrott és ki nem fejlődött koráról van szó. Az analóg helyzetek táplálják azt a melegágyat, mely különböző országokban rügyeztetni szokta a hasonló körülmények között keletkezett plágiumokat.

Aki rászánná magát pl. a szlávisztika fejlődésének, illetőleg a szláv studium művelése különböző fázisainak tüzetesebb tanulmányozására a különböző népek tudományos irodalmában, más-más nyelven újra meg újra találkozva ugyanazon tételek újdonságként való hirdetésével, épületes adatokat találhatna a fenti állítás igazolására. A szláv studium rendszeres és beható művelése az összes szláv nyelvek, dialektusok, irodalmak ismeretét tételezi föl, vagyis hatalmas készültséget követel. Minden részletben egyaránt biztosan eligazodni, az egész tudományt áttekinteni csak kivételes szellemeknek áll módjukban; ebből azonban az is következik, hogy bőven akadnak rejtve maradt rétegek, olyan megállapítások, vélemények, ötletek, adatok, sőt olykor komoly eredmények is, amelyekről csak igen kevesen vettek tudomást. Ilyenekre rábukkanni, aztán itthon kitapogatni, hogy ismeri-e őket valaki, s ha nem, rájukesapni, felhasználni s merőben új felfedezésként tálalni őket, — ez a plagizátor művészete. Ami a szlávisztikára áll, elmondható más tudományterületekről is. Így — alighanem — igen érdekes furesaságokra és korjellemző anomáliákra találna az a kutató is, aki e szempontból bonckés alá venné a román studium európai művelőinek munkásságát.

Vagyis az ellenőrzési lehetőségeknek sokszor döntő szerepük van a plágium neve alatt nyilvántartott szellemi betegség keletkezésénél, valamint e visszataszító betegség bakteriumainak további fejlődésénél és terjedésénél. Valahányszor az írás tolvaja azt hiszi magáról, hogy ő a szellemi lopás aktusát elvégezheti oly szemfényvesztő ügyességgel és körmönfontossággal, melyet nem egykönnyen vehetnek észre még a naiv és jóhiszemű szakemberek sem, annál kevésbbé a laikusok, — vagy feltételezi, hogy a plágium gyors észre-

vételét és leleplezését megakadályozhatja, vagy megnehezítheti épen azért, hogy egy kevésbé ismert nyelvből és kevésbé nyilvántartott eredetiből készítheti el tákolmányát, — mindezekben az esetekben kedvező alkalom és megfelelő pszichológiai momentum jön létre, mely a maga részéről is siet belekergetni a tolvajlásra hajlamosat a bűn karjaiba. Továbbá az is a modern plagizátor lélektanához tartozik, hogy az egyszer kedvező eredménnyel megkísérelt plágium az igazi és drága áron kiérdemelt sikernél is nagyobb ösztönzésül szolgál a plagizátornak „nemes fáradozása“ folytatására. A szemfényvesztő mesterkedésre fordított munka még mindig kevesebb, mint a tudomány lelkiismeretes szolgálata, a jutalom pedig gyorsan következik be. Ezzel párhuzamosan a tekintély mind erősebb páncélzata veszi körül a plagizátort, aki módszerét egyre jobban kicsiszolja, zsonglőr-mutatványait egyre változatosabbakká és felismerhetetlenebbekké tökéletesíti. Fürgesége és találékonysága előbb-utóbb a plagizátort magát is elkápráztatja, a kívülről jövő elismerés saját értékének tudatát nagyra növeszti benne s így bizonyos idő múlva odáig jut, hogy egyéni, csalafinta munkamódszerét természetesen, jogosnak, erkölcsileg kifogástalannak, sőt tudományosan is helytállónak tartja, annak eredetiségére büszke lesz s végre akarva-akaratlan másoknak példaképévé válik. Az augurok összemosolygására emlékeztető, be nem vallott, csendes mukatársi szövetség jön létre közte és követői között, akik egyformán ludasoknak érezvén magukat, szigorúan őrzik a közös titkot s egymás elismerése jegyében valóságos plagizátori iskolát alkotnak.

Más szavakkal: ha a modern plagizátor szigorú ellenőrzése és gyors leleplezése bármily okból nem következik be vagy túl sokáig késik, ez esetben ennek logikus és természetes következménye abban nyilatkozik meg, hogy modern plagizátorunk jól beleedződik és belegyakorolja magát a plagizálás legkülönbözőbb módszereibe, kipróbálja a plagizáló mesterség és „művészet“ metodikájának minden fogását és abban a reményben ringatja magát, hogy leleplezetlenül és babérkoszorús sikerrel a világ vagy legalább is élete végéig folytathatja szemfényvesztő zsonglőrködését, így megkapjuk a plagizálás metodikájának teljes kialakulását, sőt esetleg egy egész plagizátori iskolának a kialakulását is.

A közönséges tolvajt megvetjük, kártékonynak, a társadalomból kizárandónak tartjuk, mert a tisztas munkaveritékétől irtózik, szorgalom, fáradság, a boldogulásért való küzdelem nem telik tőle, hanem e helyett mások javainak

elorzásával akar magának kényelmet, jólétet, gazdagságot szerezni. A plagizátor lényegében alig különbözik ettől a tolvajtól. Célja talán nem ilyen nyersen materiális, eszközei is finomabbak. Nem pénzt, ékszert lop, nem fizikai lakomákat akar rendezni tolvajlásból. De ő is idegen tulajdonhoz nyúl, hogy könnyű szerrel, bajlódás és fejtörés nélkül, más kutatók és gondolkodók izzadásának és agyának kizsákmányolásával érjen célt, részesüljön elismerésben, ezáltal érvényesüljön s a megélhetés biztosításán felül jelentékeny erkölcsi javakhoz jusson. Síkos úton járva, sokirányú óvintézkedésre van szüksége, hogy el ne csússzon. Minél inkább távolodik a szilárd talajtól, annál kevésbé lehet válogatós a veszélyt elhárító eszközökben. A széptevő hazugság, a nagyzó főlény, a szigorú tudományos póz, a kérlelhetetlen erkölcsbíró fehér köpenye egyaránt jó szolgálatot tesznek könnyelmű játékainak leleplezésére. Az áruló nyomok eltüntetésében mesterré válik, s mint a tolvajnak orgazdára, neki is idővel segítő társakra van szüksége, akik dicséretét zengik, pajzsra emelik, de viszonzásul az ő segítségével maguk is pajzsra akarnak emeltetni. Így a hivatásos plagizátor idővel áltudós társainak valóságos szervezetebe kerül bele, ezekkel szolidaritást kénytelen vállalni s az egyivásúak erejének összefogásával tudja csak szélhámoskodásának leleplezését elkerülni. Nincs kizárva azonban, hogy a még oly nagyszabású szervezkedés sem elegendő a kizsákmányoltnak elrettentésére, félreállítására, a plágium nyilvánossá válásának megakadályozására. Erre az esetre az „okos“, előrelátó és mindenre számító modern plagizátor tartalékképpen még egy rendkívül komplikált, szellemes eszközt őriz a tarsolyában, amelynek segítségével megkísérelheti még a reátapadt erkölcsi tisztátalanságot lemosni. A modern plagizátor ugyanis kínos gondot fordít arra, hogy kétes eredetiségű cikkének, vagy könyvének szigorúan tudományos külsőt és keretet adjon s ezzel a jóhiszemű, ártatlan olvasó előtt azt a látszatot keltse, hogy rengeteg részletmunkán alapuló, teljes tudományos apparátussal készített szellemi termékkel áll szemben. Ezért mentől több jegyzetben tömérdek bel- és külföldi műre hivatkozik, melyeket — időkímélés céljából — esetleg soha meg sem nézett, hanem csak harmad-, negyed-kézből idéz. E források közül sohasem hiányoznak a legkülönbözőbb idegen nyelveken írt dolgozatok, tekintet nélkül arra, hogy plagizátorunk e nyelveket ismeri-e, vagy nem. Természetesen a hatás nem marad el. A laikus ámuldozik ekkora szellemi fegyvertár láttán, a szakértő a nagy körültekintést és módszert dicséri. Minden jegyzetnek azonban a leglelkiismere-

tesebb recensens sem ér rá utána járni. S így csak ritkán és kevés rosszmájú olvasó számára világlik ki, hogy a jegyzetek és idézetek impozáns sokadalma nem egyszer teljesen fölösleges, mert összefüggésben sem áll a tárgyalt témával, tehát tisztára dekoratív célú. S ilyen dekoratív célt szolgál az is, hogy a főtémát a tárgytól meglehetősen távol álló kérdések megpendítése zsongja körül gyakran, ami ugyan csak meghatja az olvasót. E melléktémák erőszakolására, henye jegyzetekre azonban olykor azért is van szükség, hogy tekintélyes szakemberek, befolyásos mesterek dicséretére nyiljon alkalom, mert ilyenek jóakarátának biztosítása igen fontos lehet adandó alkalommal, sőt esetleg el is döntheti a mindig fenyegető plágiumper sorsát. Ezekkel a fogásokkal a modern plagizátornak könnyen sikerülhet megnyerni és biztosítani a maga számára a csapdába esett olvasó részéről a „captatio benevolentiae“ egy bizonyos adagját, miáltal a nagy nyilvánossággal és olvasóközönséggel szemben az első találkozást és ütközetet diadalra is vitte.

Ezzel azonban még távalról sem merült ki a plagizátor taktikai fogásainak tárháza, hiszen a még csak kellő önismerettel sem rendelkező modern plagizátor, környezetét és és súlyos helyzetét teljesen lebecsülve, fufang és hasonló „szellemi“ kvalitások tekintetében magát legtöbb kortársa fölött állónak képzei. Így miután alaposan körülbástyázta magát a „széleskörű“ tájékozottság bizonyítékaival s elhelyezte tömjénfüstölőit, tehát teljes biztonságban érzi magát „felülről“ jövő esetleges támadásokkal szemben, — elképesztő vakmerőséggel helyezkedik védelmi állásba azok felé, akik „alulról“ fordulhatnak ellene. Ezek alatt a kizsákmányoltakat érti, akiknek becsületes s nem egyszer alapvető eredményeit a „méltatlan homályból“ napvilágra segítette, sőt lehetőleg görögtüzes fényárba helyezte. Annál csekélyebb véleménnyel van róluk, minél mutatósabb köntöst szabott termékeny gondolataikra. Úgy tekint le rájuk, mint a Nóbeldíjas fizikus hajdani falusi tanítójára, akitől az elemi számvetést tanulta. Pedig valójában úgy viszonylik eltitkolt forrásához, mint a színházi öltöztető, aki Hamlet ruhájáról, láncáról, töréről gondoskodik, a dán királyfi alakjának megálmodójához. A forrás eltitkolása a legnagyobb vád, ami érheti. S legnagyobb vakmerősége az a mód, ahogy a vád ellen előre felvértezi magát. A modern plagizátor ugyanis egy-két helyen feltétlenül hivatkozik arra a szerzőre is, akitől a legtöbb adatot és gondolatot elsajátította, de nem akkor és nem ott, amikor és ahol ezeket az adatokat és gondolatokat felhasználja, hanem a lehető legszürkébb részletekkel s legjelentéktelenebb aprósá-

gokkal kapcsolatban, amelyeket nem is a kifosztott szerző fedezett fel, vagy tisztázott s melyeket a tudomány lehetőleg már régóta ismer és esetleg már mint közhelyeket kezel. Ennek a szemforgató eljárásnak mögötte az a szándék lapang, hogy a plagizátor, ha netán váddal illetnék, ily szavakkal bizonyíthassa ártatlanságát: „Uraim, tiszta lelkiismerettel mosom kezeim, nem akartam lopni és nem is loptam. Mindössze annyi történt, hogy itt-ott véletlenül kimaradt a szokásos és kötelező hivatkozás.“ Vagy: „Nincs itt egyébről szó, mint egy öntudatlan, jóhiszemű reminiszenciáról. Becsületességemnek legbeszédesebb bizonyítéka, hogy dolgozatom zsúfolásig tele van jegyzetekkel és a használt forrásokra való rendszeres hivatkozással, sőt azt a szerzőt is idéztem néhányszor, aki engem most plágiummal vádol. Ha plagizálni akartam volna, egyáltalán nem hivatkoztam az illető szerzőre, vagy munkára, miáltal teljesen elterelhettem volna a figyelmet erről a forrásról, de ez a szándék távol állott tőlem.“ Az ilyen védőbeszédnek természetesen semmi meggyőző ereje sincs. De a modern plagizátor gyakorlatában nem is igen kerülhet rá sor, vagy csak a végső esetben, amikor már minden kötél szakad, mert hiszen ő nem hiába leleményes a legmesszebbmenő óvintézkedések megtételében. Ezek közé tartozik pl. az is, hogy „eredeti“ felfogásának, elméletének, adatainak javát lehetőleg idegen nyelven publikálja, német, olasz, francia vagy angol szakkörökkel hitetve el kíválóságát. Ennek az eljárásnak rendszerint két irányban látja hasznát. Egyrészt kikerüli a saját nyelvén olvasók túlnyomó részének ellenőrzését, mert ezek elsősorban mégis csak a hazai irodalmat kísérik figyelemmel, másrészt megnyeri a külföldi szakemberek elismerését, akiknek nem áll módjukban a szerző nyelvén megjelent vagy más, a szerző által ismert, de a külföldön nem olvasott nyelvű publikációk számontartása, s így elhiszik a szerzőnek, amit magáról, mint felfedezőről mond. Egyébként a külföldi szakférfiú véleményét gyakran azzal is sikerül befolyásolnia, hogy nem fukarkodik vele szemben a tisztelet és nagybecsülés választékos szólamaival, ezzel azt némiképp lekötelezettjévé teszi s szükség esetén ilyen alapon több-kevesebb valószínűséggel számíthat támogatására, vagy legalább is a nyert udvariasság viszonzására, aminek könnyen támaszt idehaza megfelelő visszhangot saját jóhírének a honfitársak előtt való meg erősítése céljából.

Az esetleg bajba kerülő vagy került modern plagizátor, az ily irányú számításai eredményességére fokozott mértékben számot tarthat akkor, ha az általa aposztrofált kül-

földi szakemberek között történetesen olyan is akadhat, akitől a kompilálás és plagizálás leírt metodikájának egyik-másik fogását szintén lehetett alkalma tanulgatni vagy elsajátítani.

Minél jobban sikerült a kedvező látszatot megteremtenie, annál nyugodtabban folytatja mesterkedéseit s minél többet tanult az általa kizsákmányolt szerzőtől, annál lenézőbbben viseltetik irányában. Ez lélektanilag a legtermészetesebb reakció. Ha már a nyilvánosan kötelező hálát is gyakran olyan tehernek érzi az ember, hogy végül jótevőjének valósággal ellenségévé lesz, annál inkább válik azzá a kifosztotttal szemben, akinek titokban elsajátított értékeivel ékesítette fel önmagát, s akinek esetleges megtorlása állandóan fenyegeti. Am ha ez a nyilvános megtorlás nem is következik be, vagy késlekedik, a Damokles-kard más formában is ott lebeg a plagizátor feje fölött, anélkül, hogy erről a veszélyről tudomása volna. Ez a veszély a plagizátor elégtelen tudásából, tájékozatlanságából, dilettántságából származik. Nem egyszer ugyanis az a helyzet, hogy nemesak azért tulajdonít el idegen szellemi vagyont, mert fáradság nélkül és gyorsan akar eredményeket felmutatni, hanem egyszerűen azért, mert nem ért kellőképpen az illető problémákhoz, és így nem képes a saját agyából kitermelni az elismerést követelő eredményeket.

A modern plagizátornak sokszor a legelemibb előismeretei is hiányoznak abból a tárgykörből, melyet plagizál, tehát oly egyszerű szakismeretekkel sem rendelkezik, melyeket akár mily lexikonból vagy tankönyvből is elsajátíthatna. És így nagyhangú és szerénytelen bevezetésekkel megkezdett cikkeit, melyekben a helyes és jó részletek egytől-egyig plagizálva vagy kompilálva vannak, nem egyszer számtalan elemi botlással és nevetséges komolytalanságokkal is tarkítani fogja.

Akárhányszor félreérti tehát a plagizált szerzőt, rosszul magyarázza annak állításait és ha hivatkozik rájuk, teljesen ferde képet nyújt róluk. Ez az olvasónak újabb, a plagizátor részéről öntudatlan félrevezetése s egyben a jótevő durva kompromittálása is. Miután a forrásának helyesen értelmezett sok értékes adatát, gondolatát hivatkozás nélkül elorozta és sajátjaként tálalta, esetleg éppen olyan pontokon hivatkozik áldozatára, amelyeket nem értett meg s a saját tudatlansága következtében igazi jelentésükből kiforgatott helyeket az eredeti szerző tévedéseiként mutatja be. Van azonban példa arra is, hogy a kifosztott szerző reputációjának sérelme nélkül esik ily nevetséges tévedésekbe a plagizátor, tisztára tudományos készültségére

lelkiismeretlenül szabadjára engedett fantáziája következtében. Ilyen tévedések természetének érzékeltetésére szolgáljon az alábbi jelképes példa. Tegyük föl, hogy másfél századdal ezelőtt valamely országban élt egy költő, aki költeményeinek egy részét felajánlotta kiadásra egy nyomdának. A nyomda nem vállalta saját költségén a kiadást, a költőnek sem álltak rendelkezésére a szükséges anyagi eszközök s így a munka sohasem jelent meg, sőt a kézírata is elveszett. Egy jó évszázaddal később valaki tudományos kutatásai közben kiássa a költőnek a nyomdához ebben az ügyben írt levelét. E leletről tudomást szerez a modern plagizátor is, sőt alaposan kiaknázza a kutatónak erről írt dolgozatát. Ennyivel azonban nem elégszik meg. Félfüllel meghallja, hogy az említett nyomdának — igaz, hogy csak közel két évtizeddel a költő elhalálása után — volt egy ugyanolyan vezetéknevű tisztviselője. Hogy a két ember keresztnéve nem volt azonos, s hogy a tisztviselő húsz évvel a költő halála után működött a nyomdában, nem akadályozza a plagizátort abban, hogy a két személyt eggyé olvassza s e tényből messzemenő következtetéseket vonjon le arra nézve, hogy mily kiváló költői lelkek dolgoztak ama bizonyos nyomdában. Ehhez hasonló jelenségek szomorúan gyakori kísérői a modern plagizátor működésének.

Az óvatos és igényes, a maga módján s a maga céljainak megfelelőleg „okos“ plagizátor mellett olykor megjelenik egy másik arculatú, sokkal merészebb típus is, aki nem sokat törődik semmivel, sem a kísérő körülményekkel, sem a következményekkel. Míg az előbbi ravasz taktikával dolgozik, minden lépését gondosan fedezi, ügyes alibiket tart készenlétben s csak mohóságában, vagy szaktudása fogyatékossága folytán követ el néha feltűnőbb baklövéseket, az oktalan vagy fölényes nemtörődömséggel tolvajkodó plagizátor lehet egy egészen alacsony színvonalú szellemi képességekkel rendelkező egyén is, de rendszerint olyan férfiú szokott lenni, aki vitán felül álló irodalmi vagy tudományos érdemekre hivatkozhatik, akinek jóhíre közismert, kinek idegen babérokra sem az anyagi érvényesülés, sem az erkölcsi tekintély szempontjából nincs már szüksége. Ha mégis plagizálásra vetemedik, azért teszi, mert olcsó áron fáradhatatlan dolgozónak akar látszani, mert sokat ad rendkívüli „termékenységére“ s mert tisztességtelen ambíciójának kielégítése semmiféle kockázattal nem jár, hiszen becsületességében senki sem mer kételkedni és így azt hiheti magáról, hogy megengedheti magának a plagizálás luxusát is. Erkölcsi szempontból bizonyára az utóbbi típusnak a működése a legveszélyesebb, a legkevésbé menthető s a legnagyobb megvetést ez érdemli.

A kétféle típus között idővel szükségszerűen épp olyan csendes munkaközösség, vagy legalább is kölcsönös tolerancia jön létre, amelyenről az ifjú óriásokra vonatkozólag már említést tettünk. Ez az érdekszövetség teszi lehetővé a modern plagizátornak — s e lehetőséggel főleg az első típusbeli él, — hogy karrierje bizonyos fokán védekezésből támadásba menjen át azzal szemben, akitől, mint megkárosítottjától, tartania kell. A megkárosított szerzők ugyanis ritkán reagálnak kellő időben és elég erélyes eszközökkel kizsákmányolóik ellen. Kezdetben — a maguk jóhiszeműségében — egyszerűen nem képesek föl sem tételni a tudatos elsajátítást. Jó ideig tart, míg komoly gyanú ébred bennük, de aggályoskodnak, szégyelik nevüket tisztátalan ügyekkel kapcsolatba hozni, ismerik a leplezések körülményes és kényes voltát, csodálkoznak a fedező módszerek ügyességén s felháborodás helyett még mosolyogni is képesek a kárukra elkövetett csinyeken. Arra is hajlandók gondolni, hogy kezdő emberek muló eltévelyedéséről van csak szó. Később azonban a csinyek egyre nagyobb méreteket kezdenek ölteni, az áldozat már-már tiltakozásra és megtorlásra készül, de szerénysége, jó ízlése még mindig nem engedi cselekedni. Végül a bosszúságot, méltatlankodást és emésztődést a bölcs rezignáció váltja föl. A kizsákmányolt szerző megnyugszik — mint annyi más tekintetben is — az élet igazságtalanságaiban, napirendre tér veszteségein, nem keresi jogai érvényesítését. S ha voltak előbb naiv pillanatai, amikor még azt remélte, hogy kívülről, másoktól, a szakkritika részéről előbb-utóbb mégis csak el fog indulni az elégtételadás, mert hiszen a plágium nemcsak a plagizátor s a meglopott szerző magánügye, hanem a tudományos erköles megsértése, a becsületes munka megcsúfolása, tehát közügy is, — később be kell látnia, hogy ilyesmire hiába vár. Nem marad tehát számára más megoldás, mint a küzdelem fölvétele, ha harcias lelkületű, vagy a megnyugvás és a mosolygó és megvető passzivitás.

Vagyis: a tudomány magasabb és ideális érdekeit önzetlenül és minden mellékgondolat nélkül szolgálni akarók tiszta lelkületében csak a visszatetszés érzését fogja fakasztani a modern plagizátor minden eddig leírt cselekedete és művelete, sőt a teljes megvetés és lelki undor előidézése is több, mint logikus. De előfordulnak oly esetek is, amikor a kifosztott szerző becsületes és önérzetes lelke is annyira megundorodik a modern plagizátor taktikájával, módszertanával, lélektanával kapcsolatos sötét anomáliáktól, hogy ahelyett, hogy azonnal leleplezze és megszégyenítsse a kíméletet nem érdemlő, tudományt és etikát egyformán kompro-

mittáló plagizátorait, — megeleégszik egy olimpikus mosollyal, szuverén megvetéssel kitér plagizátorai útjából, rábízva leleplezésüket az elfogulatlan egykorú kritikára vagy a majdani történeti kritikára és így a toll tolvajait hagyja nyugodtan és büntetlenül tovább garázdálkodni. A kizsákmányolt szerző ezen méltóságteljes lelki nyugalma és mosolygó passzivitása azonban nem mindig helyén való, nem mindig helyeslendő, mert mint minden tétienség megbosszulhatja magát. A skrupulus nélküli, önkritika nélküli, iudicium nélküli modern plagizátort ugyanis a megbántott szerző részéről tanúsított hasonló magatartás sohasem fogja jobb észre téríteni, hanem ellenkezőleg, azt a hitet kelti benne, hogy valami szellemi inferioritás érzete bénítja meg az ellenfél kezét, mert az erkölcsi undort, mely azt eltölti, el sem tudja képzelni. A plagizátor ilyen körülmények között fölénybe kerül s fölényét nem is késik a végsőkéig kihasználni. Mindent elkövet, hogy a kizsákmányolt szerző neve feledésbe merüljön, ezért annak munkásságáról már többé említést nem tesz, s gondja van rá, hogy más se tegyen, vagy pedig olyan ismertetések, bírálatok segít napvilágra jutni, amelyek a jól bevált „agyonhallgatásnál“ nem kevésbé kártékonyak. Vagyis ezáltal a modern plagizátor azt akarja elérni, hogy áldozatát és ennek tudományos eredményeit egyszersmindenkorra eltemesse és elnémitssa a tudományos világ és a nagyközönség előtt, mert ez a publikum a leplagizált szerző tudományos eredményeiről épen a modern plagizátorok dolgozataiból fog tudomást szerezni, akik azonban ezeket az eredményeket, mint eredetieket, mint sajátjaikat közlik.

De még itt sem állnak meg a modern plagizátorok. Emeltett elvbaráti szövetségük ujjai messzire nyúlnak, a szerkesztőségi szobákon túl elérnek a legkülönbözőbb hivatalos tényezőkhöz is s általában mindazon helyekre, melyeknek feladatuk volna a kizsákmányolt szerző munkássága eredményeinek nyilvántartása. A tudomásulvétel és a nyilvántartás helyett az ő érdekük az illetőnek háttérbeszorítását, félreállítását, elnémitását követeli meg; minden eszközzel ezen munkálkodnak tehát. S módszereikben e téren is kifogyhatatlanok. Egy sokat mondó szemvillantás valami felsőbb hatóság előtt az áldozat tudományos értékével kapcsolatban; egy enyhén fölényes mosoly; a kért véleménynyilvánítás elhárítása átlátszó álszerénységgel, vagy bizonyos létező, esetleg nem is létező mellékes képességeinek, pl. szorgalmának, szelídlelkűségének, békés természetének tüntető feldicsérése, más, fontosabb értékeinek elhallgatásával, csupa szívesen használt s célt ritkán tévesztő fegy-

verei a modern plagizátoroknak. Arra is van eset, hogy az áldozat iránt, ha négy szemközt találkoznak vele, vagy magánlevelet kénytelenek írni neki, meleg barátságot mimelnek, sőt segítségüket is felajánlják neki arra, hogy befolyásuk, összeköttetések révén készülő munkája minél előbb megjelenhessen. Így könnyű szerrel kezükbe kerül a munka kézírata s a hiszékeny szerző türelmesen várja a kefelevonatokat. Ezek azonban sohasem készülnek el, mert a lelkes közvetítőknél, vagy szerkesztőknél egy pillanatig sem volt szándékukban a dolgozat kiadása. Végül a kézirat visszakerül jogos tulajdonosának kezébe s ez másutt próbálkozva elhelyezésével, csodálatos módon mindenütt zárt ajtókra talál. A kézirat az asztalfiókban végi dicstelen pályafutását s a szerző — mi telhetik tőle — még mélyebb rezignációba süllyed. De nem kell túlsok ideig bánkódnia a dolgozatban lefektetett tudományos eredményeinek elkallódásán. Ha figyelemmel kíséri a modern plagizátor fürge tevékenységét, könnyen meglehet, hogy hamarosan találkozni fog saját elmeszüleményeivel, de persze tetemesen átszabott, lehetőleg lengébb és jóval színesebb ruhában. Az történt nyilván, hogy a kéziratot a baráti érzelmektől fűtött szerkesztő egyáltalán nem hanyagolta el, hanem vagy maga szakított időt gondos áttanulmányozására, vagy más szakembert bízott meg e gyümölcsöző munkával s így biztosította a kézirat értékes és nyilvánosságra érdemes részeinek fennmaradását, csak éppen az eredeti szerzőt kímélte meg a korrektúrával való bajlódástól. A plagizálásnak ez a legszemérméletlenebb, de egyben legbizosabb módszere. Az már csak fölös óvatosság a plagizátor részéről, hogy a kéziratból kicsempészett adatokat, eszméket esetleg egész más gondolatmenetben, egészen más probléma tárgyalása kapcsán használja fel a sajátjaként. Ezzel a merőben új és ingeniózus eljárással a modern plagizátor elérkezik sötét mesteriségének utolérhetetlen csúcspontjára. Már nincs szüksége nyomtatott, tehát valamiképp mégiscsak ellenőrizhető szövegből való lopkodásra, hanem olyan kéziratból garázdálkodik, melynek megjelenését éppen ő maga akadályozta meg. S ha a szerencsétlen kézirat ennek ellenére valaha mégis nyomdafestéket látna, a prioritás kétségtelenül a plagizátoré lesz olvasók és bíróság előtt egyaránt, mert hiszen tanukat a póruljárt szerző sohasem fog tudni állítani arra, hogy kéziratából ama bizonyos szerkesztőségi szobában kivonatokat készítettek ismeretlen kezek. A modern plagizátor tehát győz, a becsületes szerző menthetetlenül elvérzik, s vele együtt áldozatul esnek a tudomány és etika arcul ütött szent eszményei is.

Amit eddig a modern plagizátor módszeréről és eszközeiről elmondottunk, a legkülönbözőbb tudományágak és több ország tudományos irodalmában végzett „forráskritikai“ böngészésekből szűrtük le. Ennél jóval több hasonlóan furcsa jelenségről is beszámolhattunk volna. Nem szóltunk pl. terjedelmes könyvek más nyelven való lefordításáról, az előkelő fordítónak, mint szerzőnek szerepeltetésével s az államhatalom közbelépéséről a kényelmetlen botrány elcsitítására. Nem szóltunk kéziratok hagyatékok jogtalan felhasználásáról, s a pénzen vásárolt dolgozatok, cikkek végtelen soráról, amelyeknek szerencsétlen szerzői éhbérért adták el veritékes munkájuk eredményét közéleti nagyságoknak, hogy ezek ebből aranyat érő erkölcsi tőkét kovácsoljanak maguknak stb. Célunk nem a kérdés kimerítése volt, csak a figyelem fölkelése egy olyan irodalmi anomália iránt, mely kétségtelenül összefüggésben van korunk általános erkölcsi dekadenciájával. Mert nem fér hozzá kétség: a mai szerencsétlen idők sokféle betegségben szenvednek és a ma divatos fertőző jellegű szellemi betegségek között a művelt világ különböző országaiban a plágium különféle szegyenletes formáinak ragályossága is helyet foglal. Az etikai züllés ellen pedig minden téren kötelességünk küzdeni. Az államnak és társadalomnak sok erre hivatott szerve van, mely egyre nehezebb körülmények között igyekszik feladatát teljesíteni. Mindent azonban nem várhatunk a köz-erkölcsök tisztasága fölött őrködő szervektől. A tudomány portájának tisztaságáról elsősorban a tudomány embereinek kell gondoskodniok. Ehhez a szellem legmagasabb őrhelyein állóknak nemcsak egyéni szeplőtlenségére van szükség, amelyben nincs és soha nem volt okunk kételkedni, hanem arra is, hogy másod- és harmadrangú munkatársaikat is ugyanaz az integer erkölcsiség töltse el. A mostaninál nagyobb éberséggel lehetetlenné kell tenni, hogy e munkatársak közé érdemetlenek surranhassanak be. Az ilyenek alkalmasak a tudomány önzetlenségébe és a szellemi tulajdon szentségébe vetett hit megrendítésére, végzetes például szolgálnak a fiatal nemzedéknek s idővel netán magasabb polcra jutva etikai alacsonyrendűségükkel jóvátehetetlen károkat okozhatnak a tudományos igazságnak.

Sulica Szilárd.